

Психологічні науки

УДК 159.922

Чижишин Оксана Ігорівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу

Західноукраїнського національного університету

Чижишин Оксана Игоревна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры фундаментальных и специальных дисциплин

Чертковский учебно-научный институт предпринимательства и бизнеса

Западноукраинского национального университета

Chyzyshyn Oksana

Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor of the Department of

Fundamental and Special Subjects of Educational and Scientific

Chortkiv Institute of Entrepreneurship and Business of

Western Ukrainian National University

ORCID: 0000-0002-2713-7328

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ЛЮДЕЙ З
ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ
PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF SOCIAL ADAPTATION OF PEOPLE
WITH DISABILITIES DUE TO INTELLECTUAL DISORDERS**

Анотація. У дослідженні проведено аналіз соціалізації та адаптації людей з інтелектуальною інвалідністю до соціуму, їх проблем при спілкуванні з оточуючими та при виникненні повсякденних тривог і як наслідок психоемоційної нестабільності в умовах кризових явищ в житті кожного з них та суспільства в цілому.

В дослідженні було виявлено фактори, які впливали на виникнення

струсу та страху у бенефіціарів, їх стомлюваності та депресивності за умов впливу на них військових дій.

Дослідження показало, що важливим у роботі психолога для досягнення стабілізації психічних, емоційних та фізичних станів людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень стало проведення тренінгів, чіткого плану роботи по виходу з депресивного стану, робота з батьками по налагодженню сприятливої атмосфери у всіх аспектах життя людей з особливими психоемоційними потребами в наслідок інтелектуальних порушень.

Удосконалено методичні підходи у визначенні потреб та виявленню можливостей бенефіціарів у соціальній адаптації в умовах що склались. Згідно цього запроваджено сучасні методики потрегулюванню та стабілізації нестабільних станів бенефіціарів. Серед основних напрямків роботи психолога застосовано навички володіння собою в стресових та кризових ситуаціях, трудо- та арттерапія, які сприяли виявленню потенційних можливостей особистості, стимулювання злагодженої роботи у групах по виконанню як індивідуальних так і групових завдань, активна популяризація щодо розвитку естетичного смаку, творчої уяви.

Розглянуто середньозважені потреби щодо інтелектуального розвитку та фізичних можливостей кожного бенефіціара та можливості їх сім'ї для виконання домашніх та самостійних завдань.

Проаналізовано вплив запроваджених заходів психологом щодо розвитку інтелектуальних можливостей, вдосконалення навичок дружби та взаємодопомоги та соціальної взаємодії з людьми в нових умовах.

В ході дослідження виокремлено найбільш дієві методи роботи з реципієнтами, які дали позитивний результат.

Ключові слова: *психолог, бенефіціар, інтелектуальний розвиток, психоемоційний стан, інвалідність, соціальна адаптація.*

Summary. *The study analyzed the socialization and adaptation of people*

with intellectual disabilities to society, their problems in communicating with others and in the occurrence of everyday worries, and as a result of psycho-emotional instability in the conditions of crisis phenomena in the life of each of them and society as a whole.

The study revealed factors that influenced the occurrence of shock and fear in the beneficiaries, their fatigue and depression under the conditions of the influence of military actions on them.

The study showed that it is important in the work of a psychologist to achieve the stabilization of the mental, emotional and physical states of people with disabilities due to intellectual disorders, conducting trainings, a clear work plan for getting out of a depressive state, working with parents to establish a favorable atmosphere in all aspects of the lives of people with special disabilities psychoemotional needs as a result of intellectual disorders.

Methodical approaches in determining the needs and identifying the possibilities of beneficiaries in social adaptation in the existing conditions have been improved. According to this, modern methods for regulating and stabilizing the unstable conditions of the beneficiaries have been introduced. Among the main areas of the psychologist's work are the skills of self-control in stressful and crisis situations, occupational and art therapy, which contributed to the identification of the potential capabilities of the individual, the stimulation of coordinated work in groups for the performance of both individual and group tasks, active promotion of the development of aesthetic taste, creative imagination.

The average weighted intellectual development needs and physical capabilities of each beneficiary and their family's ability to perform household and independent tasks are considered.

The impact of measures introduced by the psychologist on the development of intellectual abilities, improvement of friendship skills and

mutual assistance and social interaction with people in new conditions is analyzed.

In the course of the study, the most effective methods of working with recipients that gave a positive result were singled out.

***Key words:** psychologist, beneficiary, intellectual development, psycho-emotional state, disability, social adaptation.*

Постановка проблеми. В ході проведеного дослідження стало актуальним привернути увагу до людей з інвалідністю особливо внаслідок інтелектуальних порушень, розробити методики по навчанню їх соціальній адаптації, з метою захисту їх громадянських прав та гідності, сприяння розвитку центрів для підтримки таких громадян та їх сімей на основі соціальних програм, залучення роботи громад для інтегрованого життя людей з обмеженими можливостями з інвалідністю інтелектуального розвитку в місцевих громадах. Крім роботи з бенефіціарами у психолога та відповідних служб соціальної адаптації таких осіб стоїть завдання навчити оточуючих лояльніше і рівноправно ставитись до потреб таких людей, суспільство повинно навчитись сприймати їх як рівноправних з поправкою на їх особливість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У соціальній психології соціально-психологічна адаптація розглядається як пристосування людини до соціального середовища, взаємодія з нею (Д. А. Андрєєва, М. Мід, Т. Парсонс, Ж. Піаже та інші); психологічні механізми адаптації аналізуються на роботах Б. Н. Алмазова, С. П. Іваненкова, А. Б. Петровського, А. А. Реана та інших; адаптація до вищого навчального закладу вивчається Б. Г. Ананьєвим, Д. А. Андрєєвим, Т. А. Голубєвим та іншими.

Формування цілей дослідження. В межах дослідження передбачається узагальнити та поглибити теоретичні і методичні засади

сприяння розвитку навичок самообслуговування та адаптації до несприятливих психоемоційних ситуацій, а саме:

- опрацювати концептуальні засади підвищення ефективності психоемоційної стабільності засобами психологічних тренінгів, трудової та арттерапії, розширення кола спілкування;

- дослідити і сформувати навички згуртованості, соціалізації, самообслуговування;

- запропонувати шляхи підвищення ролі державних інститутів у наданні психологічної, матеріальної та соціальної допомоги, діяльності психологів, соцпрацівників у напрямку консолідації зусиль у впровадженні не лише програмних засад роботи, а й чисто людського фактору підтримки та допомоги таким людям, які потребують постійного моніторингу їх нестабільного стану і забезпечення його стабілізації.

Завдяки світовій консолідації у наданні допомоги Україні у такий важкий час, без уваги добродійних організацій не залишаються і бенефеціари. Фінансування забезпечує можливість таким громадянам отримати допомогу, яка дасть їм змогу пережити ці важкі часи. Підготовка відповідних фахівців, що зможуть надати відповідну допомогу адаптації забезпечує стабільний психоемоційний стан не лише таких незахищених людей, а й їх родин, надаючи психологічну допомогу в управлінні нестабільними станами бенефеціарів.

Виклад основного матеріалу. Україна на даний час військових, економічних та моральних перепетій стала єдиною "раною". Сучасний стан громадян України формує негативну статистику ставлення до життя, бажання вирватись у кращі обставини, вижити за будь-яку ціну. В таких умовах середовища найгірше становище у громадян з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень. Крім звичного стану постійних хворобливих станів психіки та фізичних дискомфортів, додається стан тривоги, незахищеності, болючого сприйняття невизначеності та

безпорадності.

Ситуація, що склалась показує ставлення суспільства до такої групи громадян. Якщо в розвинутих країнах світу таких громадян, які постійно залежні від оточення, саме державні органи влади та певні організації стають на широкомасштабний захист таких людей, створюють поблажливі умови їх перебування, найбільшою мірою створюють умови спокою та стабільності, посилене оточення увагою та додатковими засобами покращення їх психоемоційного стану.

Відомо, що соціальна адаптація – процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища; вид взаємодії особистості із соціальним середовищем [1, с. 28].

Введення в науковий обіг терміна «адаптація» пов'язують з ім'ям німецького фізіолога Х. Ауберта (1865), який використовував його для характеристики пристосування органів зору (або слуху) до подразника, що виражено у підвищенні або зниженні чутливості [2, с. 19].

Овчиннікова Г. Г. ототожнює безперервний процес адаптації з поняттям життя [3, с. 200]. Згідно з Ларіоною С. А. [4, с. 123], адаптація представляє процес пристосування організму до зовнішнього середовища або змін, що відбуваються в самому організмі. Аналогічної концепції дотримується Реан А. А. і розглядає адаптацію як особливу форму відображення зовнішнього та внутрішнього оточення [5, с. 75].

Мороденко Є. В. розглядає процес адаптації як динамічний процес взаємодії особистості та середовища, а основним критерієм адаптованості особистості визначає ступінь її інтегрованості у саме середовище [6, с. 279].

У нашій країні ці громадяни повсякчас могли розраховувати на посереднє фінансування власних потреб, робота психологів в загальному режимі базується на підтриманні того стану в якому ці особи відчувають себе комфортно, запобігаючи певних ексцесів у поведінці. Стан

нестабільності та повсякденного страху смерті тримає громадян у диприсивно-пасивному стані щодо розвитку власної особистості, а особи з інвалідністю часто залишаються на межі виживання, переважно за рахунок добродійних організацій та кола родичів чи близьких людей.

Для подолання негативних тенденцій у підготовці названої категорії людей до інтеграції в суспільство, потрібна розробка нових теоретичних підходів до їх навчання, виховання і організації своєї життєдіяльності. Це завдання повинне вирішуватися з урахуванням всього комплексу медичних, педагогічних, економічних, соціальних, соціально-психологічних проблем, що стосуються соціального захисту людей з особливими потребами, їх навчання, виховання, реабілітації та адаптації в соціальне середовище [7, с. 12].

Соціальна адаптація є одним з етапів інтеграції в суспільство, тому завдання соціальної адаптації осіб з особливими потребами є пріоритетним в розвитку системи освіти України. Зокрема, впровадження Нової української школи передбачає, що освітній заклад буде давати не лише знання, а й вчитиме застосовувати їх на практиці та формувати ставлення і цінності. Це означає переорієнтування з традиційного предметного навчання на компетентнісний підхід, тобто формування в учнів з обмеженими можливостями здатності ефективно вирішувати завдання, що виникають при взаємодії з навколишнім середовищем [8].

Отже, соціальна адаптація є одним із механізмів соціалізації та інтеграції, що дозволяє особистості активно включатися в різні структурні елементи соціального середовища, посильно брати участь у праці і суспільного життя колективу, від спілкування до соціального і культурного життя суспільства, влаштовувати свій побут відповідно до норм і правилами соціуму [9, с. 330].

Як показує аналіз літературних джерел, в сучасній загальній та спеціальній педагогіці пріоритети і результати навчання зміщуються від

досягнень певного рівня знань, умінь і навичок до оволодіння сукупністю різних компетентностей, що дозволяють учням успішно адаптуватися в соціумі [10].

Важливим елементом у роботі фахівців з адаптації людей з інвалідністю є робота волонтерів, яких іноді теж треба навчити як поводитись з такою групою людей, пояснити їх особливе ставлення до світу, як скорегувати інформацію до потребувачів з особливими можливостями, як вирішити проблеми з якими вони стикаються, і все це слід впроваджувати тактовно, індивідуально вибираючи потреби кожного з бенефіціарів.

Тому, враховуючи все вищевикладене, психологам в таких умовах праці вбачаємо такі основні напрямки роботи, а саме:

1. Діагностика стану особи. Першочерговим завданням психолога перед початком роботи є діагностика стану та особливості розвитку психоемоційних процесів, специфічних особливостей переживання та прояву емоцій, а також особливостей особистісного розвитку людей з інвалідністю. Даний етап повинне проводитись повномасштабно, глибоко та всесторонньо. Саме від повноти проведення цього етапу в подальшому залежатиме вибраний курс роботи та взаємодії з усіма факторами впливу на стан особи з інвалідністю.

2. Консультування. Цей етап повинен супроводжуватись наданням психоемоційної кореляції поведінки особи з інвалідністю визначення факторів, що сприяють врегулюванню та стабільності станів, а також підтримки людей з інвалідністю у різних фазах стану адаптації.

3. Корекційно-розвиваючий напрям допомагає у розвитку умінь та навичок, пізнавальної, емоційної, вольової та соціальної сфер особистості. Суть цього напрямку визначається робочою програмою та індивідуальним планом корекції та розвитку особистості кожного реципієнта. Напрямок орієнтований на вирішення конкретних проблем, пов'язаних з вторинними

та третинними порушеннями в розвитку людини, напрям реалізується у двох формах - індивідуальній та груповій.

4. Просвітницький напрям полягає у наданні у зручній формі для реципієнта інформації та проведення обговорень, в індивідуальному та груповому форматі про особливості переживання людиною її психологічного життя.

5. Профілактичний напрям сприяє застережувальним діям з метою попередження розвитку та динаміки девіантної та агресивної поведінки особи в колективі та соціумі, особливо у незвичних чи нових для неї умовах. Даний напрям "готує" реципієнта до непередбачуваних ним ситуацій та вироблення "імунітета" стабільності та спокою.

6. Психологічний супровід полягає у наданні допомоги при вирішенні конкретних ситуацій чи проблем з метою стабілізації стану особи та згодом повернення її психоемоційного стану до норми. В залежності від стану реципієнта, здійснюється пошук виходу із ситуації з подальшим запобіганням та контролю рецидиву, допомога адаптації до нових умов перебування у соціальних сферах з елементами режимного характеру, прояви самодисципліни.

Згідно робочого плану та індивідуального планування як самостійним психологом так і в центрах використовуються усі засоби активності та планова робота. Важливим чинником, як виявилось, є той фактор, коли в групу для роботи з реципієнтами залучаються молоді люди, або люди одного віку з людьми з особливими потребами, які дають відчутти бенефіціарам себе у колі рівних собі адаптованих у суспільстві осіб і це стимулює їх підтримувати рівень більш стійкий ніж до цього, у замкнутому середовищі певного кола оточуючих людей, особливо медперсоналу, який з роками викликає не завжди позитивні емоції.

Методи роботи психолога у таких центрах соціальної адаптації повинні зводитись до використання різноманітних методик, які не слід

часто повторювати, щоб не створювати монотонності виконання завдань. Увагу реципієнтів слід утримувати в постійному режимі зміни завдань. На нашу думку, провівши дослідження, ми виокремили ряд найбільш дієвих методів взаємодії психолога з людьми з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, а саме:

1. Тестування використовується з метою стандартної діагностики станів, прогнозування та визначення їх динаміки, росту та розвитку. В основному тестування є тою стандартною формою виявлення можливостей, розумових здібностей.

2. Арт-терапія застосовується з метою діагностики та опрацювання психоемоційного досвіду.

3. Психологічний тренінг полягає у виявленні ознак групової адаптації особи в соціумі, вміння корегувати свої стани в залежності від ситуації що склалась чи впливу інших людей.

4. Метод ігротерапії дає змогу реципієнтам проявити свій психоемоційний стан у формі гри, що дає змогу краще розслабитись.

В цілому аналіз і дослідження показало, що кожна з наведених методик дає свій результат, надає комплексний психоемоційний супровід, підвищує рівень культури спілкування та виховання, сприяє розвитку навиків самообслуговування та комунікації, розвиває творчі здібності, гуртує та зближує, вчить пристосовуватись до різних життєвих ситуацій.

Висновки і пропозиції. Висновуючи все вищенаведене ми пропонуємо:

1. Здійснивши діагностику психоемоційного стану реципієнта слід застосовувати методики адаптації з усвідомленням здатності людини до обробки певної інформації;

2. При наданні психологом консультативної послуги слід зважати на право власної думки для прийняття особистого рішення, що не суперечить інтересам спокою та стабільності соціуму.;

3. В ході дослідження психоемоційного та фізичного стану бенефіціара слід роз'яснити йому його стан в якому на даний час він знаходиться, пояснити і аргументувати чим спровокована нестабільність стану в даній ситуації;

4. Перш ніж виносити остаточне рішення про стан бенефіціара слід опиратись на його уявлення про життя, оточення, ситуацію, міжособистісні зв'язки.

Проведене дослідження мало на меті покращення розуміння в громадах соціальної інклюзії людей з інвалідністю з відставанням інтелектуального розвитку на муніципальному рівні.

Література

1. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за редакцією В.І. Бондаря, В.М. Синьова. К.: «МП Леся», 2011. 528 с.
2. Піаже Ж. Вибрані психологічні праці / Пер. із франц. М: Міжнародна педагогічна академія, 1994. 680 с.
3. Овчиннікова Г. Г. Соціально-психологічна адаптація як фактор становлення Я-концепції підлітків: Автореферат дис... канд. психол. наук. М., 1997. 25 с.
4. Ларіонова С. А. Соціально-психологічна адаптація особистості: теоретична модель та діагностика: монографія. Білгород, 2002. 200 с.
5. Реан А. А. До проблеми соціальної адаптації особистості // Вісник СПбГУ. Сер 6. 1995. Вип. 3. № 20. С. 74-79.
6. Мороденко Є. В. Соціально-психологічні критерії соціальної адаптації особистості в перехідні (кризові) періоди (надходження до вузу, закінчення вузу, первинне працевлаштування): Автореферат дис...канд. психол. наук. Ярославль, 2011. 23 с.

7. Колупаєва А. А. Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі // Особлива дитина : навчання і виховання. 2014. № 3 (71). С. 7-13.
8. Концепція «Нова українська школа» (Розпорядження Кабінету Міністрів від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року»). URL: <http://www.mon.gov.ua/>
9. Супрун М., Мельниченко М. Особистість педагога-дефектолога – запорука успіху в питаннях вирішення завдань соціалізації вихованців спеціального закладу освіти / М. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. 2013. Вип. 123(2). С. 328-332.
10. Типова освітня програма для дітей з інтелектуальними порушеннями (Наказ МОН України від 26.08.2018 № 814). URL: <http://www.mon.gov.ua/>
11. Ярмола Н. А. Оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання / Збірник матеріалів V Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі». Київ 2019. С. 249-251.